
**Збереження та популяризація
музейних і приватних збірок
народного мистецтва**

УДК 39874.4 78.085.7 (477)

**СПЕЦИФІКА ПРЕЗЕНТАЦІЙ
НАРОДНОГО
МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА
НА ФОЛЬКЛОРНИХ ФЕСТИВАЛЯХ
УКРАЇНСЬКОГО
ЗАХІДНОГО ПОГРАНИЧЧЯ**

Ольга ФАБРИКА-ПРОЦЬКА

ORCID ID: <http://orcid.org/>

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри
музичної україністики та народно-інструментального мистецтва,
Навчально-науковий Інститут мистецтв
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
вул. Академіка Сахарова, 34-А, 76014,
Івано-Франківськ, Україна
e-mail: olgafp4@ukr.net

Висвітлюється питання специфіки фольклорних фестивалів українського західного пограниччя. Вивчення специфіки функціонування прикордонних просторів носить міждисциплінарний характер. Проблематика охоплює питання мистецтва і культури, релігії та мови, політики й ідеології.

На сьогодні перебіг та особливості фольклорних фестивалів пограничних територій досі залишаються мало вивченими у науковій сфері.

Виявлено, що в часи незалежності України з огляду на певні соціокультурні, економічні та політичні чинники змінювалась і динаміка проведення фестивального руху. Фольклорний фестиваль об'єднує як засади традиційного — у презентації, відродженні, відтворенні глибинних сакрально-ментальних явищ етносу, так і видовищного — у притаманному власне фестивалю характері дійства. Така подія стає святом і для учасників-виконавців, і для глядачів, які стають безпосередніми співворцями процесу розгортання фестивальных форм.

До складових жанрів фольклорних фестивалів входять: вокальний сольний, ансамблевий, хоровий; інструментальний — сольний, ансамблевий, оркестровий; вокально-інструментальний — сольний і ансамблевий.

Серед функцій народного музичного інструментарію, що презентують своє мистецтво на фольклорних фестивалях, слід назвати ідентифікаційну (національну, етнічну, субетнічну); антропологічну; інформаційну; пізнавальну; ціннісно-естетичну (аксіологічну); розважальну (до танцю, до слухання, як супровід); емоційну тощо.

Ключові слова: етнос, субетнос, пограниччя, музичний фольклор, пісенна творчість, фестиваль, асиміляція.

Olga FABRYKA-PROTSKA

Candidate of the Art critic, docent

Department of Musical Ukrainian,

Studies and Folk Instrumental Music Art

Institute of Art of the Precarpathian National University

after Vasil Stefanyk,

34-A, Academician Sakharov str., 76014,

Ivano-Frankivsk, Ukraine

e-mail: olgafp4@ukr.net

**SPECIFICITY OF PRESENTATIONS
OF FOLK MUSIC ART
ON THE FOLKLORE FESTIVALS
OF THE UKRAINIAN WESTERN BORDER**

The article represents the specifics of the folklore festivals of the Ukrainian western frontier. The study of the specifics of the functioning of border boundaries has an interdisciplinary character.

The issue covers art and culture, religion and language, politics and ideology. The issue of the borderline nowadays highlights a number of aspects of the modern interaction of many ethnic cultures on the level of assimilation, migration and interactions that are related to the history and residence in one territory of several neighboring nations and, forced and voluntary migration of Ukrainians to European countries etc.

For today, the course and features of the folk festivals of the border areas are still little studied in the scientific circle.

During the period of independence of Ukraine, it was found that due to certain reasons of socio-cultural, economic and political nature, the dynamics of the festival movement also changed. The folk festival combines the traditional principles of presentation, revival, recreation of deep sacral and mental phenomena of the ethnos, and spectacular — in the inherent festival of the character of the action.

This event is a holiday for both performers and spectators who become direct collaborators of the process of deploying festival forms.

The components of the genres of folk festivals include: vocal solo, ensemble, choral; instrumental — solo, ensemble, orchestra; vocal-instrumental — solo and ensemble. Folklore festivals are distinguished by their specialty (amateur, professional or synthesized), according to age characteristics and genre typology.

The complex levels of interaction of intercultural communication among representatives of different ethnic groups are developing, in particular: the formation of knowledge and skills about the musical traditions of certain ethnic groups and subethnos, their functioning and distribution, signs of transformation.

Among the functions of folk musical instruments, presenting their art at folklore festivals, one should name the identification (national, ethnic, subethnic); anthropological; informational; cognitive; value-aesthetic; entertaining (to dance, to listening as an accompaniment); emotional, etc.

Keywords: ethnos, subethnos, frontier, musical folklore, song creation, festival, assimilation.

Вступ. У різні періоди фольклор — значима складова традиційної культури — постав духовним містком між минулим і сьогоденням, дієвим орієнтиром у майбутньому, який можна трактувати як об'єктивний критерій культурної ідентичності, як визначальна форма етнічної свідомості. У цьому контексті багатогранною та багаторівневою є проблематика пограниччя культур, що охоплює питання мистецтва і культури, релігії та мови, політики й ідеології. «У вітчизняній науці дослідження проблем пограниччя носить розрізнений характер. В основному воно концентрується на окремих аспектах розвитку пограниччя. В той же час слід зазначити, що проблематика функціонування прикордонних просторів має яскраво виражений міждисциплінарний характер. У кожного дискурсу є власний образ пограниччя як предмету вивчення, що відповідає завданням конкретної галузі науки» [4].

Як відомо, закономірністю духовного розвитку людства є взаємодія культур. Сьогодні водночас з дослідженням здобутків свого народу зростає зацікавлення культурами інших народів, а саме — визначення особливостей ідентичності, вивчення різноманітних аспектів музичної культури тощо.

Карпатський регіон є неповторним природно-культурним ареалом, який завдяки специфіці рельєфу, природних умов і клімату викарбував своєрідний пласт культури мешканців гір — українців, поляків, словаків, чехів, угорців, румунів.

У статті географічні межі обмежуються прикордонними територіями України і окремих держав Західної Європи (Словаччини, Польщі, Угорщини і Румунії). Проте дослідження актуалізує чимало питань сучасної взаємодії низки етнічних культур на рівні асиміляції, міграції та взаємовпливів. Це пов'язано, зокрема, з історією та перебуванням на одній території декількох народів, а також примусовою і добровільною міграцією українців у країни Європи, Америки й Австралію. Саме тому науковці, вивчаючи пограниччя культур, сміливо вважають його не тільки географічним, але й культурним явищем, характерним для середовища окремих діаспорних осередків та регіонів, віддалених від офіційних кордонів держав [2].

Новизна статті полягає у комплексному висвітленні та узагальненні специфіки презентацій народного інструментального мистецтва на фольклорних фестивалях українського західного пограниччя.

Мета публікації — розкрити специфіку презентацій народного музичного мистецтва на фольклорних фестивалях пограничних територій.

Аналіз досліджень. На пограниччя як особливу ознаку української культури, політичного і соціального розвитку українського суспільства звертали увагу П. Куліш, С. Рудницький, М. Грушевський, В. Липинський. Проблемам пограниччя приділяється увага і в регіоналістиці, в межах якої пограничність розглядається як один з регіоноутворюючих чинників, про що зазначає В. Кочан [4]. Серед регіональних досліджень слід виділити праці В. Дергачева, М. Багрова, М. Дністрянського, І. Кононова, А. Мальгіна, Ю. Римаренко, Д. Ткача, М. Чурилова.

Варто відзначити, що протягом тривалого часу накопичено чималий фактологічний і теоретичний матеріал, який демонструє широкий спектр підходів до окресленої проблеми. Фестиваль — саме як форма діалогу культур і культурної комунікації у її проявах — розглядається у працях зарубіжних і українських науковців — С. Грици, В. Дутчак, Г. Карась, Г. Борейко, С. Зуєв, Є. Резнікова, Є. Федіна, Ю. Москвічової, О. Сичової, С. Чернецької, С. Садовенко, О. Фабрики-Процької, М. Шведа, Ю. Сугрорової, В. Федорака та багатьох ін. Однак перебіг і особливості фольклорних фестивалів на пограничних територіях на сьогодні залишаються мало розкритими у науковій сфері.

Основна частина. За визначенням дослідниці В. Дутчак, універсальна компетенція дослідників фольклору зосереджується у сферах історії, етнології, культурології, фольклористики, музикознавства, виконавства, органології. Танцювальне, пісенне та інструментальне мистецтво Західного українського пограниччя вивчається в етнічному й субетнічному розмаїтті. Воно розкриває питання строю, форми, типологічної та видової варіантності регіональної своєрідності, виконавських принципів тощо. «Багатонаціональна і багатомовна Україна, на відміну від сусідніх держав (Польщі, Румунії), в результаті історичних обставин протяжності ХХ століття перебувала під впливом цілком «відмінних культур та систем цінностей» — російської та європейської (для Західної частини України, що перебувала в складі Польщі)» [2, с. 162]. Звичайно, це вплинуло на міжкультурні взаємини та культурну комунікацію на пограниччі у наш час.

До сучасних офіційних пограничних територій, що перебувають по обидва боки Західного пограниччя України та Західної Європи, належать Словаччина, Польща, Румунія та Угорщина. «Суспільні одиниці, які їх репрезентують, об'єднуються на підставі спільних проблем, релігійних, мовних, етнічних ознак, створюють відповідні цінності і норми, зразки, яких дотримуються, одночасно утворюючи субкультуру певної спільноти, яка взаємодіє з іншими» [2, с. 163].

Дослідник І. Соломадін зазначає, що «...мультикультуралізм, або ж культурний плюралізм — термін, що характеризує співіснування в межах однієї території (країни) багатьох культур, і жодна з них не є панівною» [6, с. 56]. Таке співіснування та взаємозв'язок культур простежується у формі мистецьких фестивалів, зокрема фольклорних. Варто зазначити, що здебільшого термін «фестиваль» є визначенням святкової культури (естетико-етимологічний аспект) і, по суті, виступає синонімом універсального терміна «свято» [5, с. 86].

На сьогодні серед різновидів мистецького фестивалю провідна роль відводиться фольклорно-етнографічному фестивалю, який, за твердженням В. Дутчак, є важливою формою міжкультурних зв'язків різних регіонів України, етнічних українських земель, які через перекроювання мапи світу опинилися у складі різних держав. «Безперечними площинами комунікації є міжетнічні чи міжнаціональні контакти учасників та гостей фестивалів. Адже, з одного боку, фольклорний фестиваль об'єднує як засади традиційного — у презентації, відродженні, відтворенні глибинних сакрально-ментальних явищ етносу, так і видовищного — у власне притаманному фестивалю характері дійства. З іншого, саме фольклорний фестиваль стає святом як для учасників-виконавців, так і для глядачів, які стають безпосередніми співтворцями процесу розгортання фестивальных форм» [2, с. 164].

На думку дослідників, саме аматорський рух в соціокультурному контексті другої половини ХХ ст. був передумовою фольклорного фестивального «буму» періоду незалежності України. Починаючи з кінця 1980-х — початку 1990-х рр. кількість фольклорних фестивалів зростала, і більша їх кількість припадала саме на пограничні регіони. Окремі з них можна вважати універсальними, оскільки класичні

зразки фольклорних дійств є своєрідними шаблонами для інших. Географічна «прописка» фолькфестивалів зконцентровувалась на пограничних територіях — субетнічних та поліетнічних ареалах.

У часи незалежності України через певні причини соціокультурного, економічного та політичного характеру змінювалась і динаміка проведення фестивального руху. «Якщо на початку 90-х рр. ХХ ст. кількість фестивалів була значною, їх географія охоплювала як міста, містечка, так і окремі села Рівненської, Волинської, Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Чернівецької областей, то з середини 2000-х рр. більшість фестивалів зникає, занепадає, що зумовлюється проблемами фінансування» [2, с. 166].

Найвідоміший міжнародний фольклорний фестиваль, започаткований в Івано-Франківській області 1991 року — Гуцульський, — продовжує функціонувати й донині. Він проводився у містах Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей. Менш масштабним є гуцульський фестиваль «Черемош-фест», що проходить у с. Криворівня Верховинського р-ну Івано-Франківської області. Бойківський міжнародний фольклорний фестиваль під назвою «З чистих джерел» відбувається з 1992 р. на Турківщині (Львівська область), а від 2001 р. започатковано фестиваль «Бойківська ватра» (смт Рожнятів Івано-Франківської обл.)

У Луцьку давні традиції має поліетнічний міжнародний фестиваль фольклору «Берегиня». Також відомими є такі фолькфестивалі як «Поліське літо з фольклором» (Луцьк), Фестиваль слов'янського фольклору «Коляда» (Рівне), фестиваль троїстих музик імені В. Могура (смт Верховина Івано-Франківської обл.), фестиваль фольклору «Етновир» (м. Львів) та ін.

1999 р. у мальовничому куточку Бережанщини, на межі Тернопільської, Івано-Франківської та Львівської областей, у селищі Гутисько вперше відбувся І-й Крайовий фестиваль лемківської культури. Від 2001 р. місцем проведення є с. Монастирська, де компактно проживають переселенці з Лемківщини. У 2003 р. фестиваль лемківської культури «Дзвони Лемківщини» отримав статус Всеукраїнського.

Для мистецьких програм фестивалів характерна не лише концертно-сценічна складова, але й етнографічна — різноманітні конкурси та майстер-класи народ-

них ремесел: ковальства, гончарства, різьби, соломоплетіння, вишивки, малювання, лялькарства, численні ярмарки-продажі народних виробів (прикрас, одягу, предметів побуту, продаж книговидаць та ін.).

Фольклорні фестивалі проводяться не лише в Україні, а й у сусідніх державах, — з притаманними жанровими особливостями, традиціями тощо. Більш ніж тридцять років поспіль міжнародний фольклорний фестиваль лемківської культури «Лемківська ватра» (с. Ждиня, Польща) збирає тисячі лемків з усього світу.

Понад шістьдесят років русини-українці, що проживають на території Східної Словаччини, збираються у Свиднику на фольклорне дійство. Однак слід констатувати, що близько шести років через певні політичні, економічні, фінансові проблеми, стрімкий розвиток процесів асиміляції українського населення, фольклорний фестиваль у Свиднику набуває дещо іншого ракурсу. Щороку учасники виконують українські, польські, словацькі, чеські, а також ромські пісні, зокрема співанки місцевого діалекту; репертуар співаків збагачується піснями-новотворами, авторами яких є самодіяльні композитори. Вокальне виконавство серед русинів-українців не обмежується локальним середовищем. Виконавці, інструментальні та фольклорні гурти прагнуть популяризувати пісні на різноманітних фольклорних фестивалях не лише у своїй місцевості, а й за межами Словаччини (Чехія, Хорватія, Польща та ін.), переважно власним коштом.

Важливий засіб зберігання народних традицій — побутування у різних сферах життя на пограничних територіях фольклорних гуртів та інструментальних капел, чий репертуар проникає і в народне середовище. Одними з найхарактерніших ознак сучасних фестивалів є візуалізація та театралізація, які подають у формі фестивальної ходи учасників, концертів на відкритих сценічних майданчиках, а також модернізації виступів, т.зв. вторинному фольклоризмі, поєднанні інструментальної, вокальної та хореографічної складових і медіа.

Висвітлюючи специфіку фольклорних фестивалів, слід наголосити, що вони характерні часовою протяжністю, аматорським, професійним або ж синтезованим характером, передбачають конкретні вікові характеристики, жанрову типологію, що визначаються певними критеріями. Фольклорно-етнографічні фести-

вали, що охоплюють різні види народного мистецтва, часто пов'язані з культурно-туристичними завданнями певного регіону і становлять окремих напрям фестивального руху: «специфіка саме фольклорного чи фольклорно-етнографічного фестивалю в соціокультурному контексті полягає в актуалізації та трансляції етнокультурної спадщини, паралельного розвитку традицій духовності сусідніх етносів і розширення міжкультурної комунікації» [2, с. 165].

Фольклорні фестивалі є надзвичайно поширеними, що значно ускладнює їх упорядкування та систематизацію. Їх поділяють за низкою певних ознак, наприклад: статус (міжнародні, всеукраїнські, регіональні), їх синтез, жанри й напрямки, масштабність, джерела фінансування, склад учасників, комерційність тощо. Такі фестивалі можна вважати синтетичними, адже містять кілька складових — зокрема танцювальну, вокальну, інструментальну, театральну. Головна функція — презентація мистецтва в усьому багатстві його проявів. На думку дослідниці О. Сичової, «... для них притаманна особлива взаємодія і, як наслідок, можливість синтезу різних видів мистецтва, обумовлені специфікою структури фестивалю. Багатоманітність мистецьких форм сприяє створенню особливого художнього простору, де здійснюється також синтез власне мистецьких форм із іншими проявами суспільної свідомості» [5, с. 71].

До сфер побутування та функціонування народного музичного інструментарію слід віднести: соціальні групи, гендерні групи, географічні ареали, майстрові осередки, жанрові показники (сольний, колективний, ансамблевий), а також виконавські школи письмової та усної традиції.

Серед функцій народного музичного інструментарію, що презентують своє мистецтво на фольклорних фестивалях, варто назвати ідентифікаційну (національну, етнічну, субетнічну); антропологічну; інформаційну; пізнавальну; ціннісно-естетичну (аксіологічну); розважальну (до танцю, до слухання, як супровід); емоційну тощо. На спосіб розповсюдження та використання народного музичного інструментарію впливає поєднання або ж часткове залучення академічної, популярної, рокової та інших стилів музики; сценічна культура (аматорська і професійна), фольклорний фестивальний рух тощо. Серед чинників, що позначаються на побутуванні народного музичного інструментарію, дослідники за-

раховують: академічний, що проявляється на рівнях жанрів, стилів, форм академічної музики; соціальний (на рівнях поширення і побутування); культурологічний, що розкриває рівень поширення масової культури, вплив естрадної популярної та рокової музики; етнічно-національний, який формується на основі етнічних чи національних традицій музикування.

Однією з головних ознак музичного фольклору є *варіантність* — полягає у наявності багатьох варіантів твору в межах одного села або сусідніх сіл. Природною умовою життєвості українського пісенного фольклору, зокрема лемківського, є мінливість пісні на різних її рівнях — мелодичному, інтонаційному, реєстровому, темброво-динамічному, темповому та інших. Жодне виконання багатострофової пісні в автентичних умовах не обходиться без *варіювання* та *імпровізації* наспіву. Ці риси є важливими ознаками усної народної творчості українців. Без імпровізації наспів стає одноманітним, виконується механічно. Серед різновидів пісенної *імпровізації* дослідники виділяють вимушену й умисну, підготовану й непідготовану. Слухаючи пісенний фольклор від лемків на фольклорних фестивалях, слід зазначити, що виконавці по-різному виходили з ситуації, коли, наприклад, під час співу забували мелодію чи текст. Хтось розгублювався, нарікав на вік, пам'ять, інші намагалися зімпровізувати мелодію чи текст у даному метроритмі. Унаслідок заміни слів з певних причин пісня отримує іншого звучання у середовищі дорослих, молоді, дітей, а також у невимушеній атмосфері свята. Це, зазвичай, залежить від виконавця, його мети, майстерності та вміння імпровізувати.

До різновиду *варіювання* пісенного тексту належить заміна окремих мотиваційних, інформаційних, кваліфікаційних та інших деталей. Серед широко розповсюджених і побутуючих у лемківському середовищі є тенденція до *перетекстування*, тобто пристосування двох, трьох і навіть чотирьох пісенних текстів до однієї мелодії. Дослідник К. Чаплик зазначає, що «...Перетекстування є ознакою відносної самостійності пісенних мелодій і текстів та вільного оперування ними з боку співаків. Безперечно, перетекстуванню легше піддаються короткі одно-дворядкові пісні жартівливого характеру, функціонально не прикріплені» [8, с. 114]. У перетекстуваннях помітно зростає авторська творчість. Інколи

важко відрізнити трансформовані твори від автентичних народних зразків. Одна з характерних рис лемківського діалекту, збережених у піснях носіїв лемківського фольклору і зафіксованих у наш час, є наголос на передостанньому складі слова — як у північно-словацьких говорах і польській мові. Незважаючи на численні нашарування, сьогодні лемківський музично-мовний діалект характеризується певним ступенем консерватизму і, водночас, відкритістю до новацій.

Дослідниця О. Берегова вважає, що «художня комунікація як взаємодія між художником-творцем і читачем (слухачем, глядачем), котрий сприймає твір мистецтва, є найбільш яскравим і повним виявом комунікативної функції культури» [1, с. 260].

Висновки. Таким чином слід констатувати, що народне мистецтво нині засноване на взаємовпливах та на обопільному вивченні творчого досвіду. З метою обміну інформацією фольклорний фестиваль диференціює форми та інтегрує знання, розвиває і відновлює контакти, є т. зв. генератором нових мистецьких ідей. У фестивальному співтоваристві складається інтернаціональне середовище, здатне адаптувати й асимілювати іншу культуру або іншу ментальність. Фестиваль мобільно і чутливо реагує на новації часу. До складових жанрів фольклорних фестивалів входять: вокальний сольний, ансамблевий, хоровий; інструментальний — сольний, ансамблевий, оркестровий; вокально-інструментальний — сольний і ансамблевий.

Серед домінуючих форм фольклорних фестивалів пограниччя слід назвати концертну, презентаційну, виставки-ярмарки, обмін досвідом, майстер-класи. Найбільш виразні функції таких дійств — інформаційно-комунікативна, соціокультурна, пізнавальна, освітня, етно-виховна, світоглядна, репрезентативна, ціннісно-естетична, творча та ін.

За етнічним представництвом фольклорні фестивалі поділяють на моно- і поліетнічні, субетнічні. За тематикою — календарно-обрядового фольклору, християнських святкувань, політематичні. За видами фольклору — реконструйований і автентичний, обрядовий і необрядовий. За характером — музичні та фольклорно-етнографічні.

Фольклорний фестиваль як художнє масштабне явище сприяє у наш час діалогу між регіонами і країнами, демонструючи національні й етнокуль-

турні здобутки. Важливо зазначити, що такі заходи стають проявом нових відносин з слухачем, який нерідко залучається до дійства, що відбувається. Міжкультурна комунікація вирішує чимало завдань духовного, морально-естетичного, ціннісного, гуманістичного характеру. Окрім спілкування, це взаємний обмін культурною інформацією, що сприяє взаємоповазі та взаєморозумінню між народами. Масовість та масштабність фестивалю додає і масовості міжкультурної комунікації.

Фестивальний рух в Україні, зокрема на пограничних її територіях, пройшов складний шлях трансформацій і вдосконалення. Він є важливим чинником культурно-мистецького розвитку регіонів, сприяє формуванню духовності українців, вихованню національної свідомості молоді, процесу інтеграції вітчизняної культури у світовий інформаційний простір.

1. Берегова О. Комунікація в соціокультурному просторі України, технологія чи творчість? Київ: вид. НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2006. 388 с.
2. Dutczak W. Сучасні фольклорні фестивалі на західному пограниччі України в контексті міжкультурної комунікації. Na pograniczach. O stosunkach społecznych i kulturowych (redakcja naukowa: Robert Lipelt). Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Grodka w Sanoku. Sanok, 2018. 238 s.
3. Карась Г. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття: монографія. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. 1164 с.
4. Кочан В. Феномен пограниччя у соціокультурному вимірі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук. Сімферополь, 2008. 20 с.
5. Сичова О. Мистецькі фестивалі в соціокультурному просторі малих і середніх міст сучасної України: дис. ... канд. мистецтвознавства: 26.00.01 (теорія та історія культури). Київ, 2015.
6. Сухомлинов О. Культурні пограниччя: новий погляд на стару проблему. Донецьк: Юго-Восток Лтд., 212 с.
7. Фабрика-Процька О. Пісенна культура лемків України (XX—XXI ст.): монографія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2013. 328 с.
8. Чаплик К. Екзистенція лемківських переселенців в умовах сучасної України: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. 244 с.
9. Чернецька С. Фестивалі фольклору в соціокультурних процесах України кінця ХХ — початку ХХІ століття: дис. ... канд. мистецтвознавства: 26.00.01 (теорія та історія культури). Київ, 2015.

REFERENCES

- Beregova, O. (2006). *Komunikatsiya v sotsiokul'turnomu prostori Ukrainy, tekhnolohiya chy tvorchist'?* Kiev: NMAU im. P.I. Tchaikovskoho [in Ukrainian].
- Dutczak, W., & Lipelt Robert. (Ed.). (2018) *Suchasni fol'klorni festyvali na zakhidnomu pohranychchi Ukrainy v konteksti mizhkul'turnoyi komunikatsiyi*. Panstwowa Wyzsza Szkoła Zawodowa im. Jan Grodka w Sanok. Sanok [in Poland].
- Karas, G. (2012). *Muzychna kul'tura ukrajins'koyi diaspory u svitovomu chasoprostori XX stolittya*: monohrafiia. Ivano-Frankivsk: Typovyt [in Ukrainian].
- Kochan, V. (2008). *Fenomen pohranychchya u sotsiokul'turnomu vymiri*: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filos. nauk. Simferopol, 2008 [in Crimea].
- Sichova, O. (2015). *Mystets'ki festyvali v sotsiokul'turnomu prostori malykh i serednikh mist suchasnoyi Ukrainy*: dys.... kand. mystetstvoznavstva: 26.00.01 (teoriia ta istoriia kul'tury). Kyiv, 2015 [in Ukrainian].
- Sukhomlinov, O. *Kul'turni pohranychchya: novyy pohlyad na staru problemu*. Donetsk: Yuhu-Vostok Ltd. [in Ukrainian].
- Fabryka-Protka, O. (2013). *Pisenna kul'tura lemkiiv Ukrainy (XX—XXI st.)*: monohrafiia. Ivano-Frankivsk: Nova Zora [in Ukrainian].
- Chaplik, K. (2013). *Ekzystentsiya lemkiivs'kykh pereselentsiv v umovakh suchasnoyi Ukrainy*: monograph. Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].
- Chernetska, S. (2015). *Festyvali fol'kloru v sotsiokul'turnykh protsesakh Ukrainy kintsya XX — pochatku XXI stolittya*: dys. ...kand. mystetstvoznavstva: 26.00.01 (teoriia ta istoriia kul'tury). Kyiv [in Ukrainian].